

АНДЖЕЙ ВАЙДА – ГЕНИЯТ ОТ СУВАЛКИ

*Най-важното нещо е да накараме хората да мислят.
Анджей Вайда*

Поставям името на Анджей Вайда (1926 – 2016) редом до тези на папа Йоан Павел II (Карол Войтила) и Лех Валенса – тримата най-известни поляци, оставили значима историческа следа през втората половина на XX век, респективно в културата и изкуството, религията и разчупването на нейните рамки, политиката и борбата за човешки права. До края на дните си Вайда остана с отворени сетива за процесите, обхванали не само любимата му Полша, и бе верен на принципите си за справедливост, хуманност и човеколюбие, които безкомпромисно изразяваше в своя над шестдесетилетен творчески път в киното.

Роден е в Сувалки през 1926 г. в семейството на офицер от полската кавалерия. Детството му преминава сред военни, от които често болнавият Анджей се учи на доблест, чест и дисциплина. Като юноша става свидетел на капитулацията на полската армия, на поделянето на родината му между хитлеристка Германия и Съветския съюз, на ужасите на Втората световна война, на трагичната загуба на баща си, изчезнал без-

следно заедно с хиляди полски офицери и обикновени войници. За да не бъде изселен в Германия, започва работа едва 13-годишен. Три години по-късно се включва в редиците на антифашистката съпротива на страната на Армия Крайова, за което ще бъде гледан с подозрение в трудните следвоенни години.

След края на войната опустошената Полша започва да се възстановява, макар и под силното влияние на съветската власт, която стиска в хватката си развитието на страната. Като мнозина свои връстници и младият Анджей е обзет от ентузиазъм и решава да кандидатства в Художествената академия в Краков. Наред с четенето рисуването е сред любимите му занимания, крепи го и му дава надежда. Вайда учи три години в Художествената академия, и то с успех, но все по-често си задава въпроса какво ще прави след дипломирането си. Една вечер решава, че ако на следващия ден вали, заминава за Лодз на приемни изпити за Филмовата академия. Както разбирате, ако в този ден небето над Краков е било слънчево, то световната кинематография щеше да загуби едно от най-великите си имена. Но както обичат да казват поляците: „Всеомогъщият Бог и Пресветата Богородица, Полската кралица, си знаят работата“. Вайда не само че успява да кандидатства, но е приет режисура в новосъздадената Лодзка филмова академия с ректор Йежи Теплиц – доайен на полската филмова критика.

Като студент Вайда се стреми да попива знания, да изучава тънкостите на езика на киното и мечтае един ден да има възможността да приложи на практика наученото в академията и в живота. След четири късометражни филма и предоставения му от ветерана Александър Форд шанс да бъде втори режисьор на лентата *Петимата от улица „Барска“*, през 1955 г. Вайда прави своя дебют с първия си пълнометражен игрален филм – *Поколение*. С това заглавие и особено със следващия си филм – *Канал* (1957), заслужил специалната награда на журито в Кан, младият поляк поставя началото на „полската школа в киното“ и става неин най-ярък и талантлив представител. Следващата година на екран излиза един от шедьоврите на световната кинематография – *Пепел и диамант*. В тази своеобразна филмова трилогия – *Поколение*, *Канал* и *Пепел и диамант*, Вайда преплита трагизма и героиката на обикновения поляк и илюстрира Полша такава, каквато я е видял през времето на войната. Когато преди няколко години прожектирах *Пепел и диамант* на студентите от магистърската програма „Кино и литература“ в Пловдивския университет, не подозирах, че след неговия край ще се породи интересна и завладяваща дискусия, фокусираща вниманието както върху покъртителното изпълнение на любимия на Вайда Збигнев

Цибулски, така и върху подхода, с който режисьорът си служи в обрисването на Полша в края на войната. Пример, илюстриращ, че превърналата се в класика черно-бяла лента е с актуално звучене близо шест десетилетия след заснемането си. Именно в това се крие геният на твореца, успяващ да използва в най-висока степен изразните средства на киното и да оформя свой собствен авторски стил, чрез който зрителят става съпричастен със случващото се на екрана и със съдбата на героите.

Добил увереност и получил широко признание и уважение, Анджей Вайда смело пристъпва към следващите си проекти, които бележат неговата богата и плодотворна филмография. Сред тях отново силно присъства темата за войната и последиците от нея – *Лотна* (1959), *Самсон* (1961), *Пейзажът след битката* (1970), *Корчак* (1990), *Страстната седмица* (1995), *Катин* (2007).

Друга характерна особеност в творчеството на Вайда е афинитетът му към класически и съвременни литературни текстове. Споменатата вече трилогия той заснема по едноименните романи на Бохдан Чешко, Йежи Стефан Ставински и Йежи Анджейевски. Емблематични за полското кино остават екранизациите по романа *Пепелица* (1965) на Стефан Жеромски, *Сватба* (1973) по драмата на Станислав Виспянски, по романа на Владислав Реймонт *Обетована земя* (1975), по епоса *Пан Тадеуш* (1999) на Адам Мицкевич. Вайда обогатява световната кинематография и с филми, в чиято литературна основа са залегнали творби на Михаил Булгаков, Фьодор Достоевски, Николай Лесков, Джоузеф Конрад, Ролф Хохут. Заедно с бъдещата успешна режисьорка Агнешка Холанд работи по редица сценарии, сътрудничи си с едно от най-големите имена в екранната драматургия – Жан-Клод Кариер, с когото заедно заснемат във Франция *Дантон* (1983), в който блести звездата на световното кино Жерар Депардийо.

Вайда отдавна желае да постави смело въпроса за съдбата на човешката индивидуалност в рамките на социалистическа Полша. В средата на 70-те години политическата ситуация и застъпничеството от страна на видни партийни функционери му позволяват да разгърне своя талант в т.нар. политическо кино и да представи поредния си шедевър – *Човекът от мрамор* (1977). Макар и принуден да направи редица компромиси със своите авторски търсения и идеи, в този филм Вайда смело илюстрира недъзите на системата, обрисова трагични, но потулени събития и вдъхва живот на персонажи, в които мнозина поляци припознават себе си и на които искрено симпатизират. Успехът на филма се дължи и на усета и майсторството на сценариста Александър Шчибор-Рилски, работата с когото Вайда особено много цени.

След филмите, пожънали редица успехи и награди – *Без упойка* (1978), *Госпожиците от Вилко* (1979) и *Диригентът* (1980), Вайда отново улавя пулса на времето и в сътрудничество с Шчибор-Рилски заснема една от най-силните си, провокативни и уличаващи репресивната власт творби – *Човекът от желязо* (1981). Замислен първоначално като своеобразно продължение на *Човекът от мрамор*, филмът е вдъхновен от набиращата все по-голяма популярност личност на корабостроителния работник от Гданск Лех Валенса и водения от него милионен синдикат „Солидарност“. С цената на всичко Вайда успява да представи на света достоверна панорама за живота и общественно-политическата ситуация в Полша от 1968 г. до въвеждането на военното положение от ген. Войцех Ярузелски през 1981 г.

Самият Вайда признава, че *Човекът от мрамор* и *Човекът от желязо* му костват много, най-вече в нервната му и неравна битката с цензурата, с натрапените в обществото рамки и догми, но впоследствие заявява, че филмът, върху който най-трудно работи, е *Катин*. Вероятно защото за пореден път бърка в раната, белязала Полша в годините на войната, като вади на бял свят истината за касапницата край Катин от 1940 г. Но най-вече защото подобна е съдбата и на неговия баща. Въпреки това на преклонна възраст именитият поляк намира сили за тази покъртителна история, която се превръща в едно от събитията в света на киното. Дължи това на Полша, на своето семейство и най-вече на себе си.

Кадър от филма *Катин* с участието на Ян Енглерт (в ролята на генерала)

През 2013 г. Вайда отново се обръща към политическото кино, за да представи образа на своя дългогодишен добър познат Лех Валенса в едноименния си филм. Малко преди да почине, Вайда завършва и последната си творба – *Остатъчни образи*, в която отново преплита темата за свободата на таланта и за личността в тоталитарното общество.

„Цялата си младост изживях с надеждата, че светът може да бъде направен по-добър. Киното – изкуството на XX век – трябваше най-успешно да помогне в това дело. Вярвахме, че хората от различни страни, различни раси и континенти, опознавайки се взаимно чрез филмите, ще станат приятели и съюзници. Но светът е тежко болен и дори да му даваме като на дете нови и нови играчки, те няма да го излекуват. Вечер в кината се прожектират нови филми, но вече я няма надеждата, че благодарение на тях светът ще разбере грешките си и ще намери общ път към щастието“ – споделя Вайда няколко години преди смъртта си. Констатация, звучаща песимистично, но искрено за изкуството, в което големият полски майстор заслужено спечели високо признание.

Днес осиротялото полско кино търси своя път след кончината на най-голямото си име. По неговите стъпки върви плеяда млади творци – Войчех Смажовски, Пьотър Домалевски, Томаш Василевски, Малгожата Шумовска, Лукаш Палковски, Пшемислав Войчешек и най-известният сред тях и вече не чак толкова млад Павел Павликовски, живеещ в Лондон и нашумял напоследък с *Ида* и *Студена война*. На тези талантиливи творци се залага да върнат старата слава на полската кинематография, като се доближат до висотата и художествените постижения на гения от Сувалки.

Ангел Маринов